
Csongrády Béla

„REMÉNY A CSILLAG...”

Újabb fejezetek a Nógrád megyei
Madách-kultusz történetéből (1999–2004)

Madách Imre egy sorának – „Remény a csillag, mely annál inkább fönt sugárzik, mentül borúsabb egünk” – kezdő szavait vettem címéül dolgozatomnak öt évvel ezelőtt, amikor pontot tettem a Nógrád megyei Madách-kultusz legújabbkori történetének feldolgozására, az 1964-től 1999-ig terjedő 35 éves időszakának vázlatos bemutatása után. A könyv '99 októberében, az akkor rendezett csesztvei Madách irodalmi napra jelent meg a Mikszáth Kiadó gondozásában. Akkor is tudtam, biztos voltam benne, – s ezt zárógondolatként meg is fogalmaztam – hogy lesz folytatása a „történetnek”, emel-fogva a visszatekintésnek is. Az alábbiakban az elmúlt öt esztendő krónikája foglaltatik össze, mintegy teljessé téve a Madách-kultusz idén éppen negyvenéves históriáját.

A magyarországi Madách-kultusz eddig utolsó jeles esztendeje az 1998-as Madách-émlékév volt, tekintettel a költő születésének 175. és „Az ember tragédiája” színházi premierjének 115. évfordulójára. Az országos közfigyelem azóta még egyszer – akarva-akaratlanul – Madáchra, illetve fő művére irányult, nevezetesen 2002. március idusán, amikor is a Szikora János rendezte Tragédia-bemutatóval avatták fel a budapesti Duna parton a Nemzeti Színház sok vitát kiváltott új épületét. Nógrádban azonban nagy csendek, látványos cezúrák nélküli volt az emlékezés, bizonyítván, hogy a szülőföld a kiemelt évfordulóktól, kerek jubileumoktól mentes esztendőkből is megtisztelő, folyamatos kötelességének tartja Madách Imre szellemi örökségének továbbéltetését, kutatását, megismertetését. A megyei kultusz korábban kialakult, immár hagyományosnak tekinthető eseménytörténete az elmúlt fél évtizedben sem változott. Alapvetően két rendezvénysorozat – az őszi csesztvei Madách irodalmi nap és a januári balassagyarmati Madách-ünnepség – képezi a tartópillérét. Mintegy harmadik – immár állandó, ugyancsak évente ismétlődő – elemként – az 1994-ben megalakult Madách Irodalmi Társaság szimpóziumai említendőek.

1999-ben október 2-án, Madách Imre 1864. október 5-i halálának évfordulójához legközelebb eső szombaton tartották Csesztvén az irodalmi napot a Nógrádi Történeti Múzeum, a községi önkormányzat és a Mikszáth Kiadó

szervezésében. A művelődési házban két irodalomtörténész előadása (Kerényi Ferenc *Bukott forradalom után – irodalmunk helyzete az 1850-es években* és Szilágyi Márton *A rendi státusz és a művészi életforma határterületén – Lisznyai Kálmán*) hangzott el, majd a *Lyukasóra* című folyóirat 1999/10-es számát – benne az erre az alkalomra készült Madách-összeállítással, mások mellett Praznovszky Mihály és Kovács Anna írásával – mutatták be. A beszélgetést Dippold Pál szerkesztő vezette. A matiné keretében felolvasták Sébor József *Éva ismeretlen levele* című írását, amelyben a szerző azokat a képzeletbeli gondolatokat vetette papírra, amelyeket Fráter Erzsébet írhatott volna elvált férjéhez, Madách Imréhez a Tragédia elolvasása után. Az emlékmúzeum klubjában elsőként Nagy Pál beszélt *Az ember tragédiájáról*, mint a modern irodalmi művek forrásáról, részint Fáy Attila Joyce-tanulmánya, részint Vas István Szentkuthy Miklós *Prae*-jéről írott dolgozata nyomán, majd Kerényi Ferenc a *Remény a csillagot*, Praznovszky Mihály pedig Horváth Károly a Nyugat 1923-as Madách emlékszámának reprint kiadását ajánlotta a közönség figyelmébe. A művelődési házban tartott pódiumműsor keretében Kerényi Ferenc *Szendrei Júlia* című monodrámáját Mihály Szilvia mutatta be. Vigh Tamás '64-ben felavatott Madách-szobránál rendezett koszorúzási ünnepséget Praznovszky Mihály irodalomtörténésznek, az irodalomtudomány kandidátusának *Madách vendégei* című emlékbeszéde vezette be. A Petőfi Irodalmi Múzeum – Kortárs Irodalmi Központ főigazgatójaként is szerepelt szónok bevezetésként október 6-ára, az aradi vértanúk napjának 150. évfordulójára utalt, majd „időutazásra” invitált a hajdani Madách-kastélyba. „Lássuk együtt, miként lép be a történelem ebbe a kúriába” – mondta és megidézte a költő baráti körét, Szontagh Pált, Matolcsy Györgyöt, Pulszky Ferencet, Kubinyi Ferencet, a nógrádi reformnemzedék tagjait, a politizáló Madáchot, a család illékony boldogságát és tragédiákkal, fájdalomokkal is teli sorsát. Madách Imrének – aki osztozott a nemzet gyászában a levert szabadságharc után s akit személyesen is meghurcoltak, bilincsbe vertek, börtönbe zártak – azonban maradt ereje leírni és őszintén hinni a jövő reményét: „Nem féltelek hazám!” – idézte szavait Praznovszky Mihály, s a következő gondolatokkal fejezte be mondandóját: „...ezt a nemzetet, ezt a népet semmilyen hatalom nem pusztíthatja el. A történelem minden példázata arra int, hogy az ember képes újra kezdeni a harcot és a küzdelmet. De ez már egy másik mű lesz. A legnagyobb, amit valaha magyar ember papírra vetett e hazában”. A koszorúzási ünnepség műsorában a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium tanulói működtek közre Radnai Zsuzsa tanárnő vezetésével. A költő nevét viselő középiskola 1984-ben vállalt védnökséget a csesztvei ünnepségeken való szereplésért.

A Csesztvén debütált *Remény a csillagról* Bódi Tóth Elemér a Nógrád Megyei Hírlap október 9-i számában írt recenziót *Hozzátartozik e tájék szellemi*

életéhez címmel. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Nógrád Megyei Egyesülete november 8-án, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár irodalmi kávéházában e könyv bemutatásával nyitotta meg a Magyar Tudomány Napja rendezvénysorozatát. Az ankétot Pál József, a Palócföld főszerkesztője vezette. (A következő, 2000. évi ünnepi könyvhéten, június 1-jén Pásztón, a Teleki László Városi Könyvtár és Művelődési Központ közönsége ismerkedett e kötet apropóján a Nógrád megyei Madách kultusz három és fél évtizedével Németh Jánosnak, a Mikszáth Kiadó igazgatójának a kalauzolásával és a szerző részvételével.)

Indirekt része csak e számvetésnek, de megjegyzendő, hogy salgótarjáni Madách Imre Gimnázium közössége és a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület tagsága is képviseltette magát 1999 októberében Budapesten a Madách Színházban a *Tragédia* közismert zeneszámokkal oldott, – s többek között ezért is – sok kritikát kiváltott új bemutatójának főpróbáján. A rendező Kerényi Imre volt, Lucifert Mácsai Pál alakította, Ádámot és Évát – meglehetősen újszerű módon – egy előadás keretében hárman is játszották.

A 2000. esztendőből elsőként egy, a Nógrád Megyei Hírlap hasábjain – január 15-én – megjelent cikk említendő. Gréczi-Zsoldos Enikő, a salgótarjáni székhelyű megyei levéltár munkatársaként *Egy Madách-regény írójának adatgyűjtéséről – Adalékok a kutatás történetéhez* címmel, illetve alcímmel tallózott Harsányi Zsolt író levelezésében. Nevezett 1932. április 17-én, a Pesti Hírlapban felhívással fordult az olvasókhoz és adatokat kért Madách Imréről, életéről, családjáról, műveiről készülő regényéhez. A levelek – amelyeket a felhívás közzétételének napjától 1933 decemberéig írtak – Gréczi-Zsoldos Enikő szerint igen változatosak. Hiteles, vagy annak vélt információk alapján „mesélnek” Madách jelleméről, alkatáról, családi életéről, feleségéhez való viszonyáról, művei megírásának körülményeiről, barátairól, a költővel szoros, vagy közvetett kapcsolatban álló személyekről. A levélírók között volt például ifj. Mikszáth Kálmán, az író fia, Miskolc város akkori főispánja is, aki elsősorban Szontagh Pálról közölt adatokat s vele kapcsolatban írta: „Madách szerencsétlen házassága után hónapokat töltött Horpácson Szontagh Pálnál. Egy részét *Az ember tragédiájának* is ott írta meg.” Harsányi Zsolt – aki saját korában olvasott szerzőnek számított – levelezésének illetve kutatásainak az 1932-ben kiadott *Ember küzdj...* című háromkötetes regény és az 1934-ben *Madách* címmel megjelent rövidített változat lett az eredménye.

Ebben az évben Salgótarjában kezdődtek a költő januári születésnapjához kötődő megemlékezések, rendezvények. Az 1997 őszén alakult Madách-hagyomány Ápoló Egyesület 1998-tól – a városi önkormányzattal és a két helyi gimnáziummal együttműködve – rendszeresen szervezett koszorúzási

---

ünnepséget Varga Imre Madách-szobránál. A rendezvény beépült a Kölcsey Ferenc *Himnusz* 1823. január 22-i befejezése előtt tisztelgő Magyar Kultúra Napjáról és az 1922. január 27-i várossá válás aktuális évfordulójáról való megemlékezés-sorozatba. 2000. január 20-án Kovács Tibor, a Madách Imre Gimnázium igazgatója mondott beszédet a szobornál. Mintegy üzenetként felfogva Madách munkásságát, a következőképpen összegezte annak lényegét: „Madách Imre szinte az egyetlen költő a világirodalomban, aki a XIX. század lelkének egységes és művészi kifejezést tudott adni. Egy egész század lelkéhez nyúl, biztosan alakító kézzel. Hogyan tudott e feladattal megbirkózni? Csupán nagyméretű zsenialitásával, amely kora eszméivel olyan bensőségesen forrott össze, hogy kiteljesedésében látta meg azt is, ami még csak magjában rejtett, vagy alig zsenge korát élte... Egyike volt azoknak..., akik szellemileg termékeny állapotú tudták formálni a vidéki magányt... Úgy gondolom, hogy a Madách-képet mindenkinek – ki a költőt szereti és tiszteli – önmagának és önmagában kell megalkotni.” A koszorúzást követően került sor a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület ünnepi összejövetelére a Madách Imre Gimnázium aulájában, ahol bemutatták az 1956-os salgótarjáni sortűz áldozatául esett egykori madáchos diák, Ravasz István *Levél* című verseskötetét. A torzóban maradt nagy reményű líra jellegzetességeit Herold László nyugalmazott gimnáziumigazgató, a költő hajdani osztályfőnöke mutatta be. Közreműködtek a helyi Pódium Stúdió versmondói.

A megyei Madách-ünnepséget január 21-én Balassagyarmaton tartották. Jól időzítve, aznap jelent meg a Nógrád Megyei Hírlap hasábjain Reiter László helytörténész *Ami emlékeztet a Tragédia-költőre – Madách-émlékek Balassagyarmaton* című, képekkel illusztrált írása. A szerző a megyeházát, ahol Madách 1841– és ’48 között jogászként hivatalnokoskodott és annak falára elhelyezett emléktáblát (Keviczky Hugó alkotását) és Sidló Ferenc 1937-ben felavatott Köztársaság-téri Madách-szobrát mutatja be. Ez utóbbi megkoszorúzása a megemlékezések egyik központi eleme. 2000-ben is ezzel az aktussal indult a rendezvénysorozat. A műsorban fellépett Csesznák Anikó, Lovász Emőke és a Balassagyarmati Rézfúvós Kvintett. Nógrád Megye Közgyűlése, Balassagyarmat Város Önkormányzata és a Madách Imre Városi Könyvtár által rendezett ünnepségsorozat a könyvtárban folytatódott. A budapesti Ruttkai Éva-émlékszoba kiállításának megnyitása kapcsán Szigethy Gábor színház- és irodalomtörténész beszélt három nagy formátumú színésznő – Dajka Margit, Mezei Mária és Ruttkai Éva – sorsáról, arról, hogy életükbe miként szólt bele a politika. A mondandót Pápai Erika közreműködése tette érzelmileg még átélhetőbbé. A közönség soraiban jelen volt Gábor Júlia, Ruttkai Éva leánya is. A műsor keretében

---

elhangzott egy 35 éves hangfelvétel a Szegedi Szabadtéri Játékok 1965-ös Tragédia-bemutatójáról. Ruttkai Éva hangját a rendező, Vámos László egy helyi stúdiófelvételen örökítette meg. E becses felvétel másolatát Szigethy Gábor a vendéglátó Madách könyvtárnak, mint közgyűjteménynek adományozta és átadta Oroszlánné Mészáros Ágnes igazgatónak.

A Madách-ünnepségek 1990 óta hagyományos színhelyén, a Mikszáth Kálmán Művelődési Központ színháztermében Kozma Dezső professzor, a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem dékánhelyettese tartott beszédet. Utalt a *Tragédia* születésének történelmi körülményeire és a mű örök aktualitásaira. Többek között a következőket mondta: „Sorolhatnám a kínálkozó kérdéseket. Nem teszem már csak azért sem, mert önmagukban kirekesztők lehetnek. De Madách szelleméhez sem lennénk hűek, ha megelégednénk egyetlen válasszal, hisz költőnk sem a boldogulás bizonyosságát, hanem annak lehetőségeit kínálja a sorsát alakító ember számára... A nagyságnak, a magasztosnak, az emberinek és az isteninek olyan ígérete ez, amelynek éppúgy része a ködképeket oszlató realitás, mint a soha meg nem szűnő vágyakra ösztönző képzelet. 'Karod erős – szíved emelkedett' – mélyíti meggyőződéssé Madách az ehhez vezető út feltételeit. Jó tudni, hogy *Az ember tragédiája*, a mű színpadi változata rég túllépte a magyar nyelvterület határait, jó tudni, hogy számunkra, a magyarság számára külön mondandója is van. És jó tudni, hogy alig öt hónappal a budapesti bemutató után, 1884 februárjában – a Farkas utcai színházban – Kolozsváron is éltre kelt...1918 végén – immár a kolozsvári színház új otthonában – századszor került színre. Szellemi szükséglet maradt Madách Erdélyben az új történelmi helyzetben, az elkövetkező évtizedekben is.” A köszöntőt követően Herczeg Hajnalka, Balassagyarmat alpolgármestere nyújtotta át a Horváth Endre-díjat posztumusz Kovács Alfonz festőművész özvegyének. Nógrád megye 2000. évi Madách-díjait Becsó Zsolt, a megyei közgyűlés elnöke, országgyűlési képviselő adta át Becze Lajos zenetanárnak, a salgótarjáni zeneiskola igazgatójának, Csikász István balassagyarmati költőnek, előadóművésznek és a fentiekben idézett Kozma Dezső erdélyi Madách-kutatónak. Az ünnepi műsorban közreműködött a helyi Rózsavölgyi Márk Művészeti Iskola drámatagozatos csoportja, Csábi István, Kollár Dávid, Nagy Krisztina, Csatlós Noémi és Tibay András szólista, valamint a Balassi Bálint Gimnázium vegyeskara Mátyás Levente karnagy vezetésével. Az ünnepség végeztével nyitották meg a költőről elnevezett sok évtizedes hagyományú irodalmi és színjátszónapokat.

2000. április 8-án jelent meg a *Nógrád Megyei Hírlapban* Kovács Anna irodalomtörténész-muzeológus cikke *Új Madách-gyűjtemény a Nógrádi Történeti Múzeumban* címmel. Az írásból kiderül, hogy néhány nappal korábban, április 5-én, Budapesten özv. Fejér Lászlóné – férje végakaratakak

---

megfelelően – a megyei múzeumnak ajándékozta az elhunyt Madách-gyűjteményét. Fejér László a drámaköltő értő, rajongó olvasója volt, sőt 1999-ben *Az ember tragédiája bemutatói* című bibliográfiája önálló kötetben is megjelent. Az ajándék több száz tételből állt. Voltak köztük könyvritkaságok – például a *Tragédia* grúz fordítása –, szakszerűen rendezett színház-történeti dokumentumok (fényképek, magyar és külföldi bemutatók plakátjai, rendezőpéldányok). Május 6-án adott hírt a megyei napilap arról, hogy megjelent a *Tragédia* jiddis nyelvű fordítása két balassagyarmati festőművész – Réti Zoltán és Farkas András – illusztrációival. A kiadó, a Madách Irodalmi Társaság nevében Andor Csaba elnök nyilatkozott a kiadvány megvalósulásának menedzselésében közreműködő Majdán Bélának, a balassagyarmati Kertész István Alapítvány kuratóriumi titkárának. A cikkből kiderül, hogy miként került a kiadó birtokába a kézirat, Holder József illetve Bihari József munkája. Andor Csaba szólt arról is, hogy a könyvnek június 25-én Balassagyarmaton, az Ipoly menti zsidó gyűjtemény valamint kiállítóterem ünnepélyes átadásakor lesz a premierje. Megemlítette azt is, hogy kiadványsorozatuk, a Madách Könyvtár új folyamának 18. kötetét, Mathényi Anna levelezését ugyancsak Balassagyarmaton a Szent Anna napi búcsúban tervezik a közönség elé vinni. (Az 1995-ben indított régi-új könyvsorozatot ugyancsak Andor Csaba a „Palócföld” 2003/1-es számában mutatta be 2002 őszéig, a 29. kötetig bezárólag. Jelenleg, 2004 nyarán a 36. kötetnél tart a sorozat.) Május 12-én, Balassagyarmaton, a Balassi Bálint Gimnázium galériájában nyílt meg a Réti Zoltán festőművész akvarelljeiből rendezett kiállítás. A festmények ihletője Madách Imre *Mózes* című drámai költeménye volt. A tárlatot Kerényi Ferenc nyitotta meg. Fuvolán közreműködtek Kanyó András zenetanár tanítványai: Balga Szilvia és Ebecz Viktória.

A helyi önkormányzat és a Madách Irodalmi Társaság június 30-án és július 1-jén rendezte meg Csécsén a II. Fráter Erzsébet Szimpóziumot. Az első ilyen tanácskozást 1997-ben Nagyváradon tartották, ott, ahol Madách hitvese a válásukat követően utolsó éveiben élt, s ahol 1875. november 17-én bekövetkezett halála után eltemették. A protestáns „Lidércke” földi maradványai a váradoszói temetőből Tempfli József katolikus püspök jóvoltából a Barátok temploma kazamatáinak falába kerültek. A csécsői színhely kiválasztása is tudatos volt, hiszen ott született, ott nevelkedett Fráter Erzsébet, onnan kocsizott 1844 farsangján a nevezetes losonci bálra „Madáchcsal találkozni” s 1845. július 20-án, pontban 18. születésnapján ott kötött házasságot Madách Imrével. Az ünnepség az általános iskolában, Fráter Pál Nógrád megyei alispán egykori klasszicista kúriájában, a tanárok és az iskolai kórus műsorával indult, majd Farkasvölgyi Zsolt, Csécsé polgármestere leleplezte a

Fráter Erzsébet tiszteletére elhelyezett emléktáblát. A megemlékezés a helyi katolikus templomban folytatódott. Kiss László plébános bemutatta az 1895-ben felszentelt és igényesen karban tartott templomot, benne az úgynevezett Madách-oltárral, amely előtt Fráter Erzsébet és Madách Imre frigyre lépett. Az oltárkép már nem azonos a régivel, mint ahogyan a templom is új ahhoz képest, amelyben az esküvőt tartották. A szimpózium résztvevői nagy érdeklődéssel és meghatódva szemlélték viszont az eredeti anyakönyvet, amelybe bejegyezték az ifjú házaspár nevét Majthényi Pál és Huszár Károly tanúkéval egyetemben. Az ifjú feleség egyébként reverzálist adott, megfogadta, hogy megtartja református vallását, de gyermekeiket katolikus hitben neveli. A tanácskozás bevezetőjében Andor Csaba, társasági elnök elmondta, hogy bár az eddig ismert, könyvtárnyi érvelés és ellenérvelés rendelkezésével, ellentmondásos Fráter Erzsébet-képet (lásd a társaság által megjelentetett Madách Könyvtár – Új folyam 3. kötetét – *Fráter Erzsébet emlékezete I.* 1996. – és 22. kötetét – *Fráter Erzsébet emlékezete II.* 2001) alapvetően módosító tényekről nincs tudomása, mind az irodalomtudomány, mind a pszichológia, mind pedig a grafológia képes tovább árnyalni, motiválni az ismereteket. E megállapítását teljes mértékben igazolták a felolvasott, elhangzott előadások: Györffy Miklós *Talán amúgy*, Árpás Károly *Fráter Erzsébet a Madách ihlette szépirodalmi alkotásokban – Adalékok a virtuális világ nő-képéhez*, Beiczter Éva *Fráter Erzsébet személyisége kézírásának tükrében*, Berényi Zsuzsa Ágnes *Benedek Marcell Madáchról*, Andor Csaba *Mikszáth Kálmán a Fráterekről*, *Két talány Fráter Erzsébet életében*. Valamennyi tanulmányigényű dolgozatban felszínre jöttek érdekességek, új kutatási szempontok, pontosítások. Újra csak bebizonyosodott, hogy aligha van még egy olyan házassági konfliktus a magyar irodalomban, kultúrában, amely ilyen különleges jelentőségre tett volna szert, mint Madách Imre és Fráter Erzsébet kapcsolata. Nem véletlen, hogy a szimpózium előtt nem sokkal, a budapesti Fekete Sas Kiadónál megjelent új kötetében – *A siker éve: 1861. Madách élete* – Andor Csaba is oly nagy figyelmet fordított nemcsak a művek keletkezésére, a költő közéleti tevékenységére, hanem magánéletére is, jelesen a Fráter Erzsébethez fűződő viszony előzményeinek, lefolyásának és utóéletének egyedi nézőpontú megvilágítására. (Speciális kérdésként taglalta Madách születésének időpontját, s 1823. január 20-a mellett foglalt állást, az elfogadottabb január 21. ellenében.) A csécsei programsorozat egyébiránt különleges élménnyel zárult: Patakiné Kerner Edit előadóművész ugyanis részleteket mutatott be T. Pataki László *Lelkigyakorlat* című monodramájából, amelyet a szerző Madách Imre édesanyjáról, a zátonyra futott házasság szempontjából is jelentős személyiségről, Majthényi Anna nagyasszonyról írt. A II. Fráter Erzsébet Szimpózium másnap nagyváradi látogatással

---

folytatódott. A résztvevők megtekintették Fráter Erzsébet egykori lakhelyét, tisztelegtek sírjánál, majd a bihari Cséhtelekre kirándultak, ahol Erzsi szerelmük kivirágzása idején lakott, s ahonnan Madách az apától, Fráter Józseftől megkérte kedvese kezét, és ahol eljegyezte őt. A tanácskozás anyaga – csakúgy, mint az elsőé 1999-ben a Madách Könyvtár – Új folyam 15. köteteként – könyvformában is megjelent 2001-ben, a sorozat 23. kiadványaként.

A Madách Irodalmi Társaság hagyományos őszi ülészakát, VIII. szimpóziumát 2000-ben október 6-án és 7-én tartotta Szügyben és Balassagyarmaton. A tanácskozás egyik fontos kérdése volt ezúttal is a Tragédia-fordítások ügye. A konferencián elhangzott: eddig több mint 40 nyelven olvashatják világszerte Madách Imre fő művét. Az örmény fordítás – mint Andor Csaba elmondta – már évekkel ezelőtt elkészült, azonban a fordító halálával halasztódott a lektorálás, de a magyarországi örmény kisebbség segítségével ez is megtörtént. Ugyancsak elkészült a galego fordítás kézírata. A spanyolországi népcsoport nyelvére fordított Tragédia szintén az anyanyelvi lektorálást követően jelenhet meg. A fentebb említett jiddis fordítás kiadását követően a kilencedik angol fordítással bővítette a társaság a *Tragédia* eddigi idegen nyelvi megjelenését. A szimpóziumon felvetődött egy kutatóhely, egy Madách intézet alapításának gondolata. Az elképzelés szerint nem elsősorban állami forrásokból, hanem vállalkozók támogatásával jöhetne létre a csekély létszámmal működő intézet, amely azután magára vállalná többek között a további Tragédia-fordítások gondozását. A társaság közgyűlése helyeselte a gondolatot. Megszavazta, hogy e céllal bővítsék ki alapszabályukat. A VIII. szimpózium előadásai 2001-ben, a Madách Könyvtár – Új folyam 15. kötetében láttak napvilágot.

Ebben az esztendőben a Madách irodalmi napot Csesztvén október 14-én tartották, amikor Vörösmarty Mihály születésének 200. évfordulója is volt, ezért az október 7-i és 8-i fóti ünnepséghez is kellett igazodni. Jókai Mór 175, Márai Sándor pedig éppen 100 évvel ezelőtt látta meg a napvilágot. A csesztve-i programban is tükröződött ez az évfordulókban gazdag időszak. A megnyitót Limbacher Gábor, a Nógrád Megyei Múzeumok új igazgatója tartotta. A rendezvények összehangoltságának szükségességéről beszélt és kifejtette abbéli véleményét, hogy az országos média nagyobb érdeklődését is megérdemelné ez a nap, amelynek első előadója a művelődési házban Praznovszky Mihály volt. *Örömiünnepek évszázadai* című eszmefuttatásában azt taglalta, hogy miként ünnepelték eleink a XIX. század közepétől és miként ünneplik manapság az irodalom kiemelkedő alkotóit, milyen állandó, már-már rituális gesztusok társulnak a születésnapokhoz, az életművek jeles napjaihoz, a halálozási dátumokhoz. Vörösmarty Mihály nemzetfogalmát *Mit csinálnak Magyarhonban?* címmel Kerényi Ferenc elemezte. Többek között

azt mutatta be, hogy a *Szózat* költője miért tartotta a nemzet ismérvei sorában a legfontosabb kritériumnak a nyelvet és miért fordult műveiben a függetlenségi harcok hagyományai felé. Kovács Anna – aki *Fiatal demokrata erkölcsi katekizmus – Madách Tragédiája* címmel tartott előadást. „A különböző életutak mintha egy irányba hatottak volna. S volt egy közös vonás, ami a nemzedékek tagjait összefogta, egységben tartotta: az erkölcsi tartás, ez a nehezen megfogható, meghatározható, kristályosító erő. Az ember tragédiájában Madách erről is szólt... az életét, gondolkodását meghatározó eszme- és etikai értékrendszer beleszőve, vezérfonalként ott van a Tragédia eszmei szövetében” – fejtette ki az előadó mintegy igazolva saját Madách-olvasatát. Fábri Anna *Jókai Mór népszerűségének titkát* keresve mondta el gondolatait. Bemutatta: milyen alkati, alkotói sajátosságok és milyen elvi szempontok alapján magyarázható, hogy a termékeny regényírónak bár csökkenő számban, de még mindig hatalmas olvasótábora van. Jákiné István Erzsébet – akinek férje, az akkor két éve elhunyt Jáki János végrendeletének végrehajtója volt, tekintve, hogy Grosschmid Katónak, Márai Sándor testvérének volt a fia – személyes emlékek felidézésével mondta el, hogy milyen viszonyban volt a család az 1964-es Madách-centenárium idején még Csesztvén élt Madách Alízzal, akinek férje, Grosschmid Károly, Márai édeapjának, Grosschmid Gézának a testvére volt. Az irodalmi nap az előadásokat követően az emlékmúzeumban folytatódott. Ott nyitotta meg ugyanis ifj. Fejér László, azt a kiállítást, amelyet édesapja Madách-gyűjteményéből a Nógrádi Történeti Múzeum rendezett. A néhány tárlóban kiállított látnivaló persze csak kis részét képezi annak a gyűjteménynek, amelyet id. Fejér László végrendeletében a múzeumnak ajánlkozott. A tárlat megnyitása után a XIII. századi műemlék római katolikus templomban Márai Enikő *Egy polgár vallomásai* címmel mutatta be Márai Sándor műveiből válogatott pódiumműsorát. A Madách-szobornál tartott megemlékezésen Kovács Tibor, a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium igazgatója mondott beszédet. Kiemelte, hogy „...Madách nemcsak tanít, hanem figyelmeztet is, mint egy XIX. századi Nostradamus, a lehetséges jövő felvázolásával... De Madách nem jövendő, okos és féltő szavú figyelmeztetésének súlya van. 'Ember vigyázz!' – hangzik az égi intelem.” A Madách gimnazisták emlékműsorát Radnai Zsuzsa és H. Szabó Ágnes szerkesztette.

A Madách-kultusz 2000. évi, megyén kívüli „hozádekből” megemlíthető két színházi esemény. Július 8-án, Nagyváradon a református világtalálkozó napján a Kiss Stúdió Színház mutatta be *Az ember tragédiáját* Varga Vilmos rendezésében. Az úgynevezett előbemutató július 5-én, Margittán volt. A három főszerepet Giacomello Roberto, Tóth Tünde és Varga Vilmos játszotta. (A darabot 2001 októberében Salgótarjában és

---

Balassagyarmaton is színre vitték.) Budapesten, a Magyar Állami Operaházban viszont igazi kuriózumként, új műfajban, balettváltozatban debütált Madách műve. A zenét Kocsák Tibor szerezte, a koreográfus és a rendező Barbay Ferenc volt. A kettős szereposztásban Bajári Levente és Szigeti Gábor táncolta Ádámot, Volf Katalin és Végh Krisztina Évát, Lucifert pedig ifj. Nagy Zoltán és Solti Csaba keltette életre. Hippiaként, Lucifer női famulusaként, hasonmásaként Popova Aleszja illetve Hágai Katalin lépett színpadra.

2001-ben, a harmadik évezred első jelentős irodalmi ünnepét Nógrádban június 19-én tartották Balassagyarmaton, bár a tágabb program már az előző nap megkezdődött a könyvtárban, a szónokverseny megyei döntőjével. 19-én a Balassi Bálint Gimnáziumban Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténész tartott előadást *Balassi Bálint a szerelem költője* címmel. A Szent-Györgyi Albert Gimnáziumban Andor Csaba beszélt Madách-kutatásairól. A Szondi György Szakközépiskola diákjainak Csikász István költő, Csábi István előadóművész és a Rózsavölgyi Márk Művészeti Iskola drámatagozatos növendékei *Barangolás ezer esztendő magyar irodalmában* címmel tartottak rendhagyó irodalmi órát. Nógrád Megye Közgyűlése, Balassagyarmat Város Önkormányzata, a Magyar Millenneumi Irodalmi Évfordulós Bizottság és a Madách Imre Városi Könyvtár által rendezett ünnepség előtt Gábor Miklós, a néhány éve elhunyt Kossuth-díjas színművész *Lucifer rajzai* című kiállítását nyitotta meg Gábor Júlia, a művész leánya és Szigethy Gábor irodalomtörténész. Mint kiderült, a kitűnő színész, – aki „mellesleg” jó tollforgatónak is bizonyult – az ötvenes-hatvanas években – amikor a technikai feltételek meglehetősen gyerekcipőben jártak – ma is élvezhető diafelvételeket is készített részben családjáról, részben a természetről, a Balaton szépségeiről. Az ünnepi köszöntőt Praznovszky Mihály mondta *Madách évszázadai* címmel. A szónok, – aki a formabontó keretjáték forgatókönyve szerint egy estére kibérelte a Madách kávéházat és egyszersemind a házigazda szerepét is felvállalta – nagy jelentőséget tulajdonított az évezred-, illetve évszázadváltásnak. Sajnálataát fejezte ki, hogy a 2001-es esztendő beköszöntével Madách Imre és egyáltalán az 1800-as években élt nemzeti klasszikusok időben távolabb kerültek tőlünk, hiszen már nem nevezhetők múlt századi íróknak, költőknek. „Szokatlan, idegesítő ez az időtávlat-átlépés, belső váltás. A történelmi ember legkínzóbb talánya a korszakváltás, elhagyni a voltokat, és újakat keresni.” Praznovszky Mihály arról beszélt, hogy XIX. század a kérdéseké volt – „a reformkori magyar költészetben mindenki kérdez” – az immár elmúlt XX. pedig a rossz válaszoké. „Az emberiség mind a mai napig nem mer szembenézni Madách futurologiájával,

---

beteljesedni látszó jövő-víziójával, azzal a pillanattal, amidőn Madách át-törte az idő falait... egész biztos, hogy a XXI. század Madách százada lesz... vagy megéri végre, vagy sem. Ha megéri Madáchot, megmarad. Ha nem érti meg, belehal. Sajnos, velünk együtt.” A Madách-díjakat Becsó Zsolt, a megyei közgyűlési elnök adta át Tempfli József, nagyváradi megyés püspöknek, Supka Magdolna művészettörténésznek és Óze János néptáncosnak. Újdonságként ekkor vezették be azt a gyakorlatot, hogy korábbi Madách-díjasok méltassák a kitüntetettek munkásságát. Tempfli Józsefről Andor Csaba, Supka Magdolnáról Földi Péter festőművész, Óze Jánosról Hrúz Dénes, a Dűvő Népzenei Együttes vezetője mondott laudációt. A műsorban közreműködött a salgótarjáni származású Szorcsik Viktória, a veszprémi Petőfi Színház tagja, Filip Viktória, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hallgatója, Juhász Kinga és Mészáros Máté táncos, valamint Varga Zsófia. Az ünnepség után a közönség fáklyákkal vonult a Köztársaság térre, ahol a Tragédia-költő szobránál – hagyományá vált módon – a középiskolás szónokverseny két győztese, Juhász Péter (Szondi szakközépiskola) és Varga Emese (Balassi gimnázium) mondott beszédet. Énekelt Kiss Szilvia. Majd koszorúk és virágok sokasága lepte el a Madách-szobor talapzatát.

Salgótarjában, január 22-én, a Magyar Kultúra Napja és a várossá válás évfordulója tiszteletére szervezett ünnepségsorozat keretében rendezte meg a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület a koszorúzási ünnepséget. Emlékező beszédet Sarló Béla alpolgármester, az egyesület egyik alapító tagja mondott. Méltatta a Tragédia írójának egyetemes, világirodalmi jelentőségét és nemzeti kultúránkban Kölcsey Ferencsel – és másokkal – együtt betöltött szerepét. Sarló Béla önkormányzati képviselőként indítványozta a Madách-szobor környékének emlékparkká nyilvánítását, illetve átalakítását. Ez nemcsak a külsőségeket jelenti, hiszen – mint mondta – „Bolyai János – akinek szobra ugyancsak ott áll a róla elnevezett gimnázium bejáratánál – Madáchcsal együtt két szellemóriása a magyarságnak, találkozási helyük méltó arra, hogy a salgótarjániak tájékozódási pontja legyen, ha a haza, a nemzet, a haladás, az európai gondolkodás viszonylatait keressük.” A beszédet követően került sorra a Madách-szobor megkoszorúzására. Az ünnepségen közreműködtek a Bolyai János Gimnázium diákjai. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület irodalmi délutánján Praznovszky Mihály mondta el a Madách-kutatással kapcsolatos néhány gondolatát, élményét.

A Nógrád Megyei Hírlap január 23-i számában érdekes publikáció jelent meg Baráth Ferenc tollából. A *Madách Imre egyenes ági leszármazottai* című cikk beszámol arról, hogy a szerző 1985-ben véletlenül találkozott Madách Imre dédunokájával, Lázár Flóra asszonnyal, férjével, Bezegh Huszágh

---

Istvánnal és a Marinique Bezezh Huszágh Madách nevet viselő fiukkal és annak feleségével Leyla Stchelkunoff Pecegóval, akik Brazíliából látogattak Magyarországra, felkeresték a Madách-emlékhelyeket és a tulajdonukban lévő értékes relikviákat ajándékoztak Balassagyarmat városának. A dokumentumok – köztük Madách Imre eredeti, kézzel írott végrendelete – a Palóc Múzeumban megtekinthetők. Mint az írásból kiderül, Lázár Flóra harmadik leánya, Catharina és férje 2000 októberében szintén meglátogatta a Madách-emlékhelyeket. (Más forrásból, a Madách Irodalmi Társaság *Hírlelőjének* 44. számából tudni, hogy 2002 tavaszán Bezezh Huszágh Istvánné Orsolya nevű, Kanadában élő leányával látogatott Magyarországra, illetve Nógrádba s részt vett az új Nemzeti Színház avatóünnepségén, a *Tragédia* március 15-i bemutatóján.)

A gyarmati Szalézi Kollégium és a Madách Irodalmi Társaság rendezésében tartották október 5-én és 6-án a IX. Madách Szimpóziumot Szügyben, Balassagyarmaton és Csesztvén. Utóbbi helyszínen csatlakoztak a hagyományos Madách irodalmi nap programjához. A tanácskozás Szügyben a társaság éves közgyűlésével kezdődött, amely javaslatot tett az őszi Madách-rendezvényeknek a Kárpát-medence kulturális életével való összhangba hozatalára. A kezdeményezés lényege az volt, hogy a *Tragédia* bemutatója napjára, szeptember 21-ére emlékező Magyar Dráma Napjának hete legyen a nógrádi megemlékezések időszaka. A konferencián számos előadás elhangzott, többek között Madách életművéről, *Az ember tragédiája* régebbi és mai értelmezéseiről, forrásairól, fordításairól, bemutatóiról, Madách életéről, személyiségéről. Valamennyi előadás olvasható a társaság által kiadott Madách Könyvtár – Új folyam 27. kötetében. E helyütt – a megyei vonatkozások többszörös hangsúlyai miatt – Bene Kálmán *Mikszáth Madáchról* című dolgozatát emeljük ki. A szerző gyűjtése alapján Mikszáth Kálmán 22 írásában, 24 részletben hivatkozott Madáchra, idézte vagy felidézte műveit, tudósított színházi előadásról. Mikszáthban legmélyebben – nem kevesebb, mint 10 írásában idézi – a következő Madách-verssor vert gyökeret: „Ah lám az ember ilyen gyenge, gyenge!” Ez az *Elveink* című költemény zárósora. Bene Kálmán magyarázata szerint „Talán azért, mert ez a párrímes, 12 soros strófákból álló, lassan hömpölygő háromszakaszos költemény kepleri hangulata megfoghatta, megragadhatta. A gyarló ember lírai (ön)portréja állandó (játékos, humoros, szatirikus, gúnyos, ironikus vagy éppen maliciózus) Madách-hivatkozásává válik Mikszáth Kálmánnak, s azt hisszük: a nagy író nem véletlenül ejthette rabul épp ez a Madách-idézet.”

A Nógrád Megyei Múzeum és Csesztve Község Önkormányzata által október 6-án rendezett irodalmi nap programja ezúttal is a művelődési

házban kezdődött. *A női sorsok, szerepek a magyar történelemben* témakörben Fábri Anna Majthényi Flóráról, Várkonyi Gábor Rákóczi Erzsébetről tartott előadást. Ezt követően a Madách-kultusz megyei ápolásában érintett szervek, intézmények, civil szervezetek képviselői kerekasztal-beszélgetés formájában mutatkoztak be és mondták el véleményüket, javaslataikat a kultusz XXI. századi továbbéltetésével kapcsolatosan. A szereplésre felkérést kapott Andor Csaba (Madách Irodalmi Társaság), Babcsa József (Madách Imre Kollégium), Balla Mihály (országgyűlési képviselő), Birck Edit (Magyar Irodalmi Hagyományápolók Országos Egyesülete), Csongrády Béla (Madách-hagyomány Ápoló Egyesület), Juhász Péter (Balassagyarmat Város Önkormányzata), Kerényi Ferenc (Magyar Irodalomtörténeti Társaság), Kiss Ferenc (Csesztvei Hagyományörző és Kulturális Egyesület), Kovács Anna (Nógrádi Történeti Múzeum), Kovács Tibor (Madách Imre Gimnázium), Limbacher Gábor (Nógrádi Történeti Múzeum), Németh Péter Mikola (Váci Madách Kör), Oroszlánné Mészáros Ágnes (Madách Imre Városi Könyvtár), Palman Imre (Csesztve Önkormányzata), Z. Urbán Aladár (Palóc Társaság). Juhász Pétert Selmeczi Zoltán, Babcsa Józsefet Kovács Miklós helyettesítette a nyilvános beszélgetésen, ahol ismételten felmerült a megyei ünnepek időpontja, de időzavar miatt a vita és a döntés későbbre halasztódott. Az ebédszünetben a helyi hagyományörző és kulturális egyesület népdalköre szórakoztatta a jelenlévőket. Az ilyenkor szokásos könyvbemutatók sorában ez alkalommal Szilágyi Márton *Lisznyai Kálmán – Egy XIX. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai* című kismonográfiáját ismerhette meg a közönség. A nógrádi gyökerű, herencsényi születésű költőről, ügyvédéről szóló kötet szerzőjével és az irodalomtörténeti füzeteket megjelentető Argumentum Kiadó szerkesztőivel – Hegedős Máriával és Fenyő Istvánnal – Kerényi Ferenc beszélgetett. Az emlékmúzeum egyik termében kamarakiállítás nyílt Németh Antal (1903-1968), a Nemzeti Színház 1935 és 1944 közötti igazgatója színháztörténeti hagyatékából: színpadtervekből, makettekől, fotókból, könyvekből, kiadványokból. Az esemény díszvendége Németh Antalné Monori Kornélia volt. Madách kedvenc fája, a háromtörzsű, mintegy kétszáz éves krími hársfa megjelölésére állított kopjafánál Palman Imre, Csesztve polgármestere mondott beszédet. Kifejtette, hogy a kopjafa eggyel több látványosságot jelent a nevezetes emlékparkban s egyben bizonyítja a helybeliek szándékát, akik mindent megtesznek annak érdekében, hogy meghosszabbítsák az irodalomtörténeti jelentőségű, természetvédelmi oltalom alatt álló hársfa életkorát. Ez után a templomban mutatta be műsorát Kiss Török Ildikó és Varga Vilmos, a nagyváradi Kiss Stúdió Színház két művésze. A *Megfogyva bár, de törve nem...* című összeállítás ihletett módon tekintette át a magyarság Kárpát-medencében eltöltött

---

1100 évét. A koszorúzási ünnepséget értelemszerűen az emlékparkban, a Madách-szobornál tartották. Kovács Anna irodalomtörténész, muzeológus olvasta fel Bona Gábor beszédét, tekintve, hogy a hadtörténész az erdélyi ünnepségek miatt nem tudott megjelenni Csesztvén. A tervezett szónok mondandójában – merthogy az irodalmi nap október 6-ára esett – elsősorban Batthyány Lajos, a tizenhárom aradi vértanú s egyáltalán az 1848/49-es forradalom és szabadságharc ismeretlen áldozatainak, hőseinek hazaszeretetét, helytállását, emlékét méltatta. A műsorban közreműködött a salgótarjáni Váczi Gyula Művészeti Iskola Asz-dúr kvintettje az alkalomhoz illő fúvószenével. A koszorúzási aktust követően az ünneplők elénekelték a *Himnusz*t.

A megyei napilap 2001. október 13-i száma *Madáchra emlékeztek* címmel egy ugyancsak figyelemre érdemes eseményről adott számot. A cikkből kiderült, hogy október 5-én, Madách halálának napján az új Nemzeti Színház 2002. évi nyitó előadására készülő teljes társulat ellátogatott Alsósztrégovára, a költő szülőfalujába, a kastélyba és itt tartotta meg az első olvasópróbát. A Tragédiában közreműködő színészek az egykori dolgozószobában, a híres-neves oroszlanbarlangban rótták le tiszteletüket a 137 éve elhunyt drámaíró emléke előtt. Szikora János, a bemutató előadás rendezője a sajtótájékoztatón elmondta: jó lenne, ha Madách Imre emberi alakjára is esne végre egy kis fény. Ezért is döntött egy rendhagyó szereposztás mellett. A fővárosi művészekhez Beregszászról, Békéscsabáról, Komáromból, Marosvásárhelyről, Temesvárról is hívott társakat. „Olyanokat, akik személyes kifejezőerejükkel és művészi sokszínűségükkel hűen visszaadják a madáchi dilemmát, vagyis, hogy az emberi lélek és gondolkozás legnagyobb és máig időszerű kérdéseire adható, vagy épp nem adható választ.”

2002-ben január 18-án tartották a balassagyarmati Madách-ünnepséget a megyei közgyűlés, a helyi önkormányzat és a Madách Imre Városi Könyvtár szervezésében. A Köztársaság téri Madách-szobornál rendezett megemlékezésen a középiskolás szónokverseny győztese – a salgótarjáni Madách gimnázium diákja, Horváth Orsolya – és második helyezettje – a szécsényi Körösi gimnázium tanulója, Bagó Zsófia – olvasta fel azt a szöveget, amellyel az előző nap sikeresen szerepelt. Közreműködött Menyhárt Éva (ének). A szobor talapzatához a hagyományok szerint a leszármazottak, állami, társadalmi, civil szervezetek, egyesületek, intézmények képviselői, valamint magánszemélyek helyeztek el koszorút, virágot. A program a könyvtárban folytatódott. Tari Lujza, a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének tudományos főmunkatársa *Madách korának zenéje* címmel tartott előadást. Jozefka Antal Tragédia ihlette akvarelljeinek

kiállítását Feledy Balázs művészeti író, a Vigadó Galéria igazgatója nyitotta meg. Véleménye szerint az alkotó „nem illusztrál, nem figuratív, nem ábrázol... műveivel biztat az olvasásra, ám egyben felkelti érdeklődésünket, és ami talán a legfontosabb: intenzíven képzőművészeti élménnyé erősíti Madách halhatatlan és monumentális művét, s ebben ez a vállalkozás valószínűleg társnélküli a magyar művészetben.” A színháztermi Madách-ünnepségen Szikora János rendező mondott köszöntőt. Mondandója középpontjába aktuálisan a március 15-i Tragédia-előadás előkészítése kapcsán benne megfogalmazódott szubjektív gondolatokat emelte, megosztva a közönséggel a Madách-rendezés némely műhelytitkát. Felidézte, hogy miért ezt a művet választotta a színházavatásra. Nemcsak azért mert látványos, mert sok szereplőnek ad alkalmat a fellépésre, hanem elsősorban azért, mert nincs még egy ilyen mű a magyar drámairodalomban, amelyik ilyen belső lelki számvetésre kényszerítené az embert. A rendező szerint a Tragédia tartalmának fő forrása nem egy eszme, hanem Madách maga, aki képes volt szembenézni az emberiség valamennyi nagy kérdésével. Manapság, a szellemi alultápláltság korában, – amikor szinte csak az érdekesnek, a különösnek van létjogosultsága, időszerűsége – kihívás egy ilyen műhöz fordulni. Madách számára ugyanis az aktuálist az örök jelentette, ezért ha hozzá fordulunk, igazán aktuálisak leszünk – fejtegette Szikora János, azt azonban nem árulta el, hogy milyen lesz az általa rendezett előadás. A készülő produkció szereplői közül az Évát játszó Pap Vera és a „falanszter-főnököt” alakító Székhelyi József színművész lépett fel értelemszerűen majdani szerepe részleteivel. A 2002. évi Madách-díjakat Becsó Zsolt, a megyei közgyűlés elnöke nyújtotta át a salgótarjáni Akkord Kohász Fúvós Kisegyüttesnek, Csábi Istvánnak, a balassagyarmati Rózsavölgyi Márk Művészeti Iskola igazgatóhelyettesének, előadóművésznek és a megyeszékhelyen élő Patakiné Kerner Edit tanárnak, előadóművésznek. A díjazottak munkásságát Becze Lajos, a Váczi Gyula Művészeti Iskola igazgatója, Ember Csaba, a Rózsavölgyi Márk Művészeti Iskola igazgatója és dr. Csongrády Béla méltatta. Patakiné Kerner Edit kitüntetésével első ízben lett Madách-díjas egy házaspár, tekintve, hogy a férj, T. Pataki László 1997-ben már részesült ebben az elismerésben.

A *Palócföld* által újra meghirdetett Madách- és Mikszáth-pályázat díjait Praznovszky Mihály főszerkesztő adta át. A Madách-pályázaton első lett Rózsafalvi Zsuzsanna (Budapest), második Puntigán József (Losonc), harmadik Kovács Erzsébet (Salgótarján, Bolyai János Gimnázium!). A Mikszáth-pályázaton Kriskó Apollónia (Budapest) és Ádám Tamás (Balassagyarmat) kapta az első díjat. A második díjat szintén ketten érdemelték ki: Pintér Lajos (Kecskemét) és Szegedi Szabó Béla (Budapest). Harmadik díjat kapott Laczki János (Zsámbék) és T. Ágoston László (Budapest). Salgótarján város

---

különdíjában Handó Péter (Sóshartyán), Balassagyarmatén Andor Csaba részesült. A Madách-ünnepség műsorában közreműködött az 1863-ban alapított Balassagyarmati Dalegylet Ember Csaba elnök-karnagy vezényletével, a Balassagyarmati Rézfúvós Kvintett (művészeti vezető: Tóth Miklós – trombita, ifj. Ember Péter – trombita, Rampasek Tamás – baritonkürt, Gyimesi László – harsona, Veres István – tuba), továbbá Banda Ádám (hegedű), Kiss Szilvia (ének), Oravecz Ágnes (músorközlés), Perneczky Zsolt (orgona), Tibay András és Varga Zsófia (színjáték), Záborszky Csaba (vers).

Balassagyarmaton január 25-én kezdődött a Madách Imre nevével fémjelzett immáron XXVIII. országos irodalmi és színjátszó fesztivál. Salgótarjánban ezen a napon tartották a költő születésnapjáról való megemlékezést a Magyar Kultúra Napja és a várossá válás 80. évfordulója tiszteletére tartott ünnepségsorozat részeként. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület közgyűlésén osztották ki a szervezet által a megye középfokú tanintézetekben nappali tagozaton tanuló diákok számára meghirdetett *A XXI. század Madácha* című irodalmi és képzőművészeti pályázat díjait. Mindkét kategóriában 27-27 pályamű készült. Az irodalmi pályázaton első díjat nem adtak ki. A második díjat a zsűri megosztotta Kovács Adrienn (Szent-Györgyi Albert Gimnázium és Szakközépiskola, Balassagyarmat) és Kiss Miklós (Váci Mihály Gimnázium, Bátonyterenye) között. Ugyancsak megosztott harmadik díjban részesült Czinege Julianna (Szent-Györgyi) és Kapi Dániel (Madách Imre Gimnázium, Salgótarján). A másként rangsorolt képzőművészeti pályázat díjazottjai – Konyári Judit, Domonkos György, Bolcsó János, Simon Réka, Horváth Csaba és Noskó Tamás – valamennyien a Madáchból kerültek ki. Kiss Miklós és Kapi Dániel dolgozata megjelent a Madách gimnázium *Csillagkereső* című kiadványában is. A Madách-szobornál tartott koszorúzási ünnepségen Horváth István történész, a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület alapító tagja – aki betegsége miatt nem tudott megjelenni – köszöntőjét egy bolyais diák olvasta fel. A beszéd egyebek között azt hangsúlyozta, hogy ne csak évente egyszer, ilyentájt jusson elegendő figyelem a kultúrára. „A mai hármas ünnep tartalma segíthet: történelmi tapasztalataink helyes értelmezésében és feldolgozásában, hozzájárulhat ahhoz is, hogy az emberiség történelmében jobban eligazodjunk, hogy a sokféleség realitását hirdető világunkban önmagunk megbecsüléséhez szükséges ismeret valóságos birtokosai legyünk, hogy az egymásra mutogató semmittevés helyett úgy munkálkodjunk, hogy közösségünket, a város, az ország lakóit, az új világot felépítő úton is nagy biztonsággal segíthessük. Ez igazi, valóságos és szép értelmiségi feladat, amelynek elvégzéséhez szükséges magatartás ébrentartása napjaink elsőrendű követelménye... Kívánhatunk-e becsvágyóbbat, amikor annak reményét fejezzük ki,

---

hogy a mai nap ünnepei ehhez a munkához lerakták a maguk kis építőköveit?” – fogalmazott Horváth István.

Negyven nyelven olvasható címmel január 22-én, a Népszabadság hasábjain nagy terjedelmű interjú látott napvilágot meg Grosschmid Péter tollából. A szerző Andor Csabát kérdezte a Madách-kutatásról, a Tragédiáról. A Madách Irodalmi Társaság elnöke elmondta, hogy okleveles matematikusként miként került az irodalomtörténet területére. „Madách körül annyi izgalmas kérdés van, hogy ha csak ezek megválaszolásával foglalkozom, a téma életem végéig kitart” – nyilatkozta Andor Csaba, aki e helyütt is hangot adott a társaság törekvésének, amely szerint szükség volna egy Madách nevét viselő, életművét szisztematikusan kutató, az egyre bővülő, eddig is rendkívül gazdag Madách-irodalmat folyamatosan, immár elektronikusan is feldolgozó, rendszerező intézetre. Indoklásul a következőket mondta: „Nincs még egy olyan alakja a magyar irodalomnak, akinek művét ennyi nyelvre fordították volna le, aki ilyen mértékben lenne benne a világ irodalmi köztudatában... *Az ember tragédiája* a magyar szellemi teljesítménynek ugyanolyan kimagasló, maradandó – és ami nem mellékes: a külföld számára is befogadható! – alkotása, mint mondjuk Bolyai geometriája, vagy Körösi Csoma Sándor tibeti szótára.” Ebben az időszakban jelentek meg írások a lapokban – a Nógrád Megyei Hírlapban február 9-én – a nagy tragikáról, Lukács Margitról. A 88. életévében elhunyt színésznő huszonöt éven át játszotta *Az ember tragédiája* női főszerepét, Évát a Nemzeti Színházban legtöbbször Básti Lajos oldalán. „Nagyon szerettem a Tragédiát. Mindig azt mondom, ha színésznek megy el valaki, annak tényleg úgy kell viselkednie, úgy kell éreznie, mintha templomban lenne. Csönd legyen a lelkemben, békesség, nyugalom, mint a vulkán, törjön ki belőle, ha valami olyan, simuljon el, haljon meg, ha olyan a szerep másik oldala” – nyilatkozta a megyei lap hasábjain a legszebb hangú színésznők egyike. 1981 januárjában, a salgótarjáni Karancs Szálló presszóhelyiségében tartott Madách-díjkiosztó ünnepségen is emlékezetes alakítást nyújtott Lukács Margit Éva szövegének szemelvényeivel. „...megkapott minden elismerést: művészeti díjakat, örökös tagságot, részvételt a Halhatatlanok Társulatában. (Talán csak a Madách-díj hiányzik – most már jóvátehetetlenül – e listáról.)” – írta Kerényi Ferenc *A por csak hull belé, e föld szülötte. – (Lukács Margit emlékére)* címmel a *Palócföld* 2002/2-es számában. (Esetleg egy posztumusz kitüntetéssel talán még mindig enyhíthető lenne legalább a túlélők jogos hiányérzete!)

Március 15-én – megannyi politikai és szakmai vitát, súlyos konfliktust követően – megnyitotta kapuit a lassan fél évszázada remélt, Siklós Mária tervezte új Nemzeti Színház. A díszelőadáson – mint a fentiekben már többször utaltunk rá – Madách Imre klasszikus darabját, *Az ember tragédiáját* vitték

---

színre Szikora János rendezésében. Ádámot Szarvas József, Évát Pap Vera, Lucifert Alföldi Róbert személyesítette meg. Az állami televíziók által élő adásban is közvetített előadás sok modernizált, látványos eleme, olykor meghökkentő rendezői ötlete, a főszerepeket átható új szemlélet alaposan megosztotta mind a szakma, mind a közönség ítéletét, de értelemszerűen ismét Madách fő művére irányította a figyelmet, erősítette jelentőségét, fokozta ismertségét. E bemutató adta az apropóját Szigethy Gábor számára, hogy a *Palócföld* 2002/2-es számában megjelentesse *A Tragédia kálváriája* című, Madách gondolatait elemező, fő műve különböző előadásaira visszatekintő- illetve emlékező elmélkedését: „Már éjszaka van. Elzárom a televíziót... Leemelem könyvespolcomról a Zichy Mihály rajzaival díszített Madách-kötetet. Bolyongok Madách Imre halhatatlan birodalmában” – írja.

A Madách Irodalmi Társaság szimpóziuma 2002-ben több szempontból is rendhagyónak bizonyult. A korábbi évek gyakorlatától eltérően a X. konferenciát a Magyar Dráma Napjához igazodva szeptember 20-án és 21-én tartották. Első nap Szügyben és Balassagyarmaton hallgattak a résztvevők előadásokat, majd másnap Alsósztrégován folytatódott a rendezvény, kapcsolódva a szlovákiai Palóc Társaság által szervezett II. Kárpát-medencei Madách-találkozó programjához, amelynek keretében elhangzottak előadások, volt irodalmi séta, tájtúra és *Lantvirágok* címmel megrendezték a középiskolások előadóművészi versenyét. Alsósztrégován társrendezőként a váci Madách-Kör is képviseltette magát Németh Péter Mikola vezetésével. A szimpózium anyaga – mint rendesen – könyvformában is napvilágot látott a Madách Könyvtár – Új folyam 30. köteteként.

A öt fejezetnyi, mintegy két tucatnyi tanulmányból különösen az utolsó kettő rímeli egymásra. Magony Imre a *Tragédia* színházi vonatkozásaival foglalkozva azt hangsúlyozza, hogy Madách alkotását egyszer „eredetiben” és nem önkényesen átformálva kellene színpadra vinni. Ezmefuttatása különösen érdekes Varga Mária írásának fényében, aki – többek között – azt mutatja be, hogy a sok szempontból újszerű Szikora-rendezés „alaposan megvágta Madách művét.” E megállapítást igazolandó a szerkesztő hozzátette, hogy a 4141 soros drámából 1977, a szöveg 48 százaléka maradt ki, köztük olyan nevezetes, szállóigészerű mondat, mint „A gép forog, az alkotó pihen”, vagy „Mondottam, ember: küzdj és bízva, bízzál!” s nem hangzott el az Úr szavainak nagy része sem. A kihagyások teljes szövege egyébiránt megtalálható a társaság internetes honlapján. A X. szimpózium mondanóját megörökítő kötet végén appendixként, függelékként kapott helyet Fehér Bence készülő latin fordításában a *Tragédia* XI. színe.

A Nógrád Megyei Múzeum, Csesztve Önkormányzata és a *Palócföld* szerkesztősége rendezte október 5-én – Madách halála napján – az őszi

irodalmi napot, amely a művelődési házban könyvbemutatókkal kezdődött. Praznovszky Mihály példaértékűnek nevezte a nógrádi Madách-kultuszt, amelynek újabb megnyilvánulásaként az újraindított *Palócföld* könyvek első, *Az ember tragédiája és az európai emberiség-költemény* című kötetéről beszélt. A könyv döntő részben az 1998-ban, Salgótarjánban tartott Madách-konferencia anyagát tartalmazza, de kiegészült Nagy Pál *Az ember tragédiája – modern világirodalmi művek forrása* és Nyéki Lajos *A Tragédia – Párizsból nézve* című tanulmányával. „Mindkettő – a sors véletlene – nógrádi alkotó műve, s mindketten Párizsban élnek. Nagy Pál és Nyéki Lajos rövidebb-hosszabb írása újabb megközelítési lehetőségek folytonosságát ígéri a Madách filológia számára” – írta a *Palócföld* főszerkesztője a kötet előszavában. (A két dolgozat korábban már megjelent a *Palócföld* 1999/3. és 2001/1. számaiban.) Móser Zoltán *Mondottam ember... – Képek Madáchhoz* című fotóalbumát Jelenits István piarista egyetemi tanár mutatta be. A fotóművész egyszerű emberi arcokkal kíséri a madáchi mondatokat, viszont nemcsak illusztrálni akar. A lelki rezdüléseket tükröző arcok – Jelenits István szerint – szinte megvilágítják a Tragédia mondatait. Egy könnyező parasztasszony tekintete mélyebb értelmet adhat az „Imádkozzunk fiam” gondolatnak, mint egy színpadi attrakciókkal túlszűfolt színházi előadás, hiszen a megkísértett ember nagy drámája a mű. Kadelka László, – aki 34 évig dolgozott ügyelőként, majd főügyelőként a Nemzeti Színházban és részese volt megannyi Madách-előadásnak is – avatta be a jelenlévőket néhány érdekes kulisszatitokba. A program az emlékmúzumban kamarakiállításokkal folytatódott. Kiss Ferenc *Madách-kincsek egy magángyűjteményből* című kiállítását Kerényi Ferenc méltatta. A közönség megnézhetette Fejér László Madách-hagyatékának felújított, bővített bemutatóját és Réti Zoltán *Csesztve* című akvarelltárlatát is a Nógrádi Történelmi Múzeum gyűjteményéből. A templomban a Varietas Pódium Színház a T. Pataki László szerkesztette *Gondolni merészet* című műsort mutatta be. A Madách-szobornál a koszorúzás előtt Patakiné Kerner Edit adta elő Szász Károly *Madách Imréhez* című versét. Énekszámmal közreműködött Simon Katalin, a Madách Imre Gimnázium tanulója.

Az ősz folyamán két Madách-előadás is elhangzott a balassagyarmati városi könyvtárban segítettő a középiskolások számára meghirdetett Madách-olvasónapló pályázat résztvevőinek. Andor Csaba Madách életrajzának új dokumentumairól értekezett, Kerényi Ferenc pedig *Az ember tragédiája* értelmezéseiről szólt a fiataloknak. Az év során – mint szinte minden esztendőben – újabb, figyelemre méltó Madách-kiadványok is születtek. Ezek között tallózva említendő, hogy a Miskolci Egyetemi Kiadó kiadta Máté Zsuzsanna opuszát, a *Madách Imre, a poeta philosophus*, amely címében is felvállalta nemcsak a költőt, hanem a bölcselő Madáchot is. (A könyvet

---

Andor Csaba a *Palócföld* következő évfolyamában, a 2003/4-es számában mutatta be.) A Madách Könyvtár – Új folyam 29. köteteként látott napvilágot Enyedi Sándor munkája, *Az ember tragédiája bemutatói. I. Az ősbemutatótól Trianonig* címmel, szeptember 21-ére, a Magyar Dráma Napjára időzítve. A Dóra Kiadó Nagykőrösön jelentetett meg egy minikönyvet *Útravaló Madách Imre tollából* Bárdos József – a Madách Irodalmi Társaság tagja, a szimpóziumok rendszeres előadója – szerkesztésében. Kuriózumszerű kiadványnak számít *Az én Madáchrom 2002* című kiadvány is, amelyet a tarjáni Madách gimnázium 11. B. osztályos tanulói írtak és szerkesztettek Horváthné Szabó Ágnes magyartanár, munkaközösség-vezető irányításával. A 31 dolgozathoz – nyilván szubjektíven – Kolláth Rita *Színházi élmény és kötelező olvasmány*, Kapi Dániel *Egy közismert mű sajátos értelmezése* (a Tragédia Dobos Attila féle operaváltozatáról) valamint a Bakallár Zoltán–Répás Zsolt szerzőpáros *Madáchéknál Csesztvén* című írása emelhető ki.

2003 újabb jeles éve volt a Madách-kultusznak. 120 évvel ezelőtt, 1883-ban mutatták be először színpadon *Az ember tragédiáját*. 20 esztendeje, 1983-ban újítták fel a csesztvei Madách-kúria épületét és benne új állandó kiállítás készült. A kerek évfordulókkal teli év első rendezvényének színhelye Salgótarján volt, ahol – ezúttal is kapcsolódva a Magyar Kultúra Napja és a várossá válás évfordulója ünnepségeihez – január 22-én tartották a megemlékezést. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület éves közgyűlésén Kadelka László, – aki az előző évi csesztvei irodalmi napon is szerepelt – osztotta meg a hallgatósággal a Madách-művek előadásaival kapcsolatos Nemzeti Színházbeli élményeit. A 180 évvel ezelőtt született Madách Imre szobránál tartott koszorúzási ünnepségen Pauman Mária, a Madách Imre Gimnázium igazgatója tartott megemlékezést. „Madách nevéhez értékmérő jelzőt nem társítunk. Neve önmagában mérték és asszociálunk a mára egy szavasra redukálódott drámai költeményének címére, a Tragédiára...” – mondta a szónok, majd Babitsot idézte, akinek 1923-ban megfogalmazott gondolata magában foglalja Madách mindig időszerű üzenetét: „Száz esztendeje, hogy Madách Imre megszületett: olvasd újra művét s úgy fog hatni rád, mint valami véres aktualitás, korod és életed legégetőbb problémáival találkozol, szédülten és remegő ujjakkal teszed le a könyvet.”

Reiter László helytörténeti írása (*Madách-émlékek Balassagyarmaton, Nógrád Megyei Hírlap*, január 22.) előzte meg a megyei rendezvénysorozatot, amelyet január 24-én tartottak az Ipoly parti-városban. A középiskolások számára kiírt Madách olvasónapló-pályázat díjait Andor Csaba adta át. A Madách-szobornál rendezett koszorúzási ünnepségen Tóth Nóra, a Bolyai János Gimnázium diákja énekelt és az előző napi, a Mikszáth Kálmán

---

KÉVIG Középiskolában tartott vers- és prózamondóverseny győztese működött közre. A könyvtárban Kozma Dezső *Madách* című tanulmánykötetéről – amely a *Palócföld könyvek* sorozatban jelent meg – a szerzővel Andor Csaba beszélgetett. Miklosovits László grafikusművész *Irodalmi panteon* című kiállítását Szörényi László, az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója nyitotta meg. A beszéd a XIX. századig vezette vissza a versillusztrációk történetét, kiemelve, hogy a grafikák mögött ott lüktetnek a költők – köztük Madách Imre – gondolatai. A Horváth-Endre díjakat Lombos István, Balassagyarmat Város polgármestere adta át Vagyóczky Károly grafikusművésznek, a Pénzjegynyomda művészeti igazgatójának, valamint a balassagyarmati születésű Csonka Erzsébet és Csonka Gábor testvérpárnak, alkotó rajztanároknak. A színháztermi rendezvényen Kalász Márton, a Magyar Írószövetség elnöke *Madách ünnepén* címmel mondott beszédet, amelyben különös, jelképes egybeesésnek nevezte, hogy Madách Imre annak a napnak az előestéjén született, amikor Kölcsey Ferenc pontot tett a *Himnusz*nak, a nemzet legszentebb imájának a végére. Az önkínzó magány problémái és a haza gondjai mindkét költőt jelentős mű megalkotására ösztönözték. „Madách filozófiáját, őt magát az irodalom, mondhatnók, jó néhány változatban élénk rajzolja, művét, arcképét, tanítását, életét. Génusza, ebből kiemelten pesszimizmusa, s néha annak vitatása is, egyaránt megvan minden korszak napirendjén... Túl minden összehasonlításon, már az is elgondolkodtató lehet, mikor melyik korszak a költő vagy a gondolkodó Madáchot hangsúlyozza önmagának inkább, mi, mikor milyen történeti összefüggésben, mit érlel meg bennünk – akik választ tétován, majd már erőszakosan keresünk, azért értelmezzünk” mondta volt – többek között – Kalász Márton. A vendégeket köszöntötte és a 2003. évi Madách-díjakat átadta Dóra Ottó, a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke. E kitüntetésben Pál István dudás, tereskei népművész, Korill Ferenc, a salgótarjáni József Attila Művelődési Központ igazgatója és a Madách Imre Városi Könyvtár kollektívája részesült. Munkásságukról, tevékenységükről Ember Csaba, jelen sorok írója, valamint Praznovszky Mihály korábbi Madách-díjasok tartottak laudációt. Szintén Dóra Ottó nyújtotta át a Madách-, valamint a Mikszáth-pályázatok díjait. Az előbbi keretében Baráthi Ottó, T. Pataki László Salgótarjából és Puntigán József Losoncról részesült elismerésben, a Mikszáth-pályázat díjait budapesti és miskolci alkotók kapták. Az ünnepség műsorában, illetve a kitüntetettek „megajándékozásában” Helyei László színművész, Ódor Dániel mohorai mesemondó, Szécsényből Barát Attila (szaxofon) és Barát Vitalina (zongora), valamint a Commedia della Musica Kamaregyüttes működött közre. Az alsósztrigovai „oroszlángbarlangban”, Madách dolgozószobájában 1862-es születésnapján játszódó keretjátékot Praznovszky Mihály írta, Oroszlánné

Mészáros Ágnes rendezte. Madách Imrét Tibay András, Szontagh Pált Csábi István, Sréter Miklóst Szél Imre, Borbálát Varga Zsófia személyesítette meg. Az est műsorközlője Lovász Emőke volt.

Április 5-én Balassagyarmaton, a Madách Imre Városi Könyvtárban tartott tanulmányi napot az Ipoly Eurorégió szabadegyeteme. Az *irodalmi turizmus útján* Németh Péter Mikola, Andor Csaba és Z. Urbán Aladár tartott, értelemszerűen Madáchcsal is foglalkozó előadást. A résztvevők megkoszorúzták Madách és Mikszáth szobrát is.

Az őszi rendezvények sorát egy salgótarjáni program vezette be. A *Tragédia* bemutatásának 120. és a Madách Imre Gimnázium alapításának 80. évfordulója alkalmából a Kutató Diákok Országos Szövetségének Társadalomtudományi Tagozata a nógrádi megyeszékhelyen tartott Madách irodalmi konferenciát. A gimnázium aulájában megjelenteket – a Fonyódról, Gödöllőről, Gyöngyösről, Nagykőrösről és Pannonhalmáról érkezett vendégeket, valamint a Bolyai és Madách gimnázium tanulóit, tanárait – Pauman Mária igazgató és Soós Eszter Petronella, a szövetség alelnöke, tagozatvezető köszöntötte. A tanácskozást Horváthné Györi Magdolna, a Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata Oktatási, Kulturális és Sportbizottságának elnöke nyitotta meg. A diákok referátumait követően három előadás hangzott el: Bárdos József *Az ember tragédiája – színpadi mű vagy könyvdráma?* címmel fejtette ki nézeteit, Kovács Anna Madách *Mózeséről* mondta el gondolatait, Kerényi Ferenc pedig a *Tragédia* ősbemutatójának körülményeiről, színházi kuriózumairól beszélt. A díjazott diákok közül az első helyen végzett Horváth Eszter (Bolyai), valamint a harmadik helyezett Nagy Krisztina (Madách) írt Madáchcsal kapcsolatos dolgozatot. A konferencián Pusztai Béla Salgótarján polgármestere mondott zárszót, majd a résztvevők a Madách szobornál adóztak a halhatatlan drámaköltő emléke előtt.

A Madách Irodalmi Társaság és a Szalézi Kollégium által rendezett XI. Madách Szimpózium ezúttal is Szügyben, a művelődési házban kezdődött szeptember 26-án az éves közgyűléssel. Andor Csaba beszámolt arról, hogy a megyei közgyűlés elnökénél kezdeményezte a csesztvei Madách-émlékmúzeum és park helyi önkormányzati tulajdonba adását, majd megemlékezett Zólyomi József gyarmati néprajzkutató, múzeumigazgató haláláról. A szügyi ülés után Balassagyarmaton koszorúzással, majd újabb előadásokkal folytatódott a konferencia. Másnap Alsósztrégován a Váci Madách-Körrel közösen, az Ipoly Eurorégió Szabadegyetem keretében tartottak Madách tanulmányi napot s meglátogatták a Madách emlékhelyeket. A XI. szimpózium előadásai 2004-ben, a Madách Könyvtár – Új folyam 35. kötetében váltak hozzáférhetővé. Varga Emőke *Madách és Kass Mózes*e című dolgozatánál a grafikusművész Kass János két illusztrációja is megjelent.

Rendkívül gazdag programkínálatot nyújtott 2003-ban a csesztvei Madách irodalmi nap is, amelyet október 4-én rendezett a Nógrádi Történeti Múzeum, Csesztve Község Önkormányzata, a Palócföld szerkesztősége és a Nógrádi Történeti Múzeum Baráti Köre. A művelődési házban Palman Imre polgármester és Kovács Anna muzeológus köszöntötte a megjelenteket, majd Jarábik Gabriella, a 2002-ben alapított Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma igazgatója mondta el gondolatait. Örömeinek adott hangot, hogy ez a múzeum állami intézményként létrejött és szólt a hozzájuk tartozó alsósztrégovai Madách- és a szklabonyai Mikszáth-emlékmúzeum helyzetéről, jövőjéről. Kerényi Ferenc – aki mindmáig legfiatalabbként, huszonöt évesen kapott egyéni Madách-díjat – az e díjban részesültek névsorát elemezte és az 1983-ban kialakított csesztvei állandó kiállításról tartott előadást. A korabeli megyei vezetés helyesen döntött, amikor Madách-díjat alapított – fejtette ki az előadó és igazolta is megállapítását. Véleménye szerint az elmúlt évek során döntő többségükben olyanok kapták meg ezt az elismerést, akik valóban méltónak bizonyultak rá. Kerényi Ferenc három csoportba sorolta a díjazottakat. Az egyik körbe azok tartoznak, akik lefordították, színpadra vitték *Az ember tragédiáját*, s népszerűsítették külföldön. Ezen személyiségek száma csökkenőben van azért is, mert kevesebb az államilag támogatott kiadói megrendelés. A hiányt a kötetek kiadásában a Madách Irodalmi Társaság igyekszik pótolni. A második kört azok a rangos szakemberek, művészek – irodalmárok, színészek, rendezők, grafikusok, szobrászok – alkotják, akik sokat tettek Madách belföldi megismertetéséért. A harmadik körbe azok a megyében élő és dolgozó személyek sorolhatók, akik tevékenysége nem feltétlenül kapcsolódott Madách életművének feldolgozásához, örökségének az ápolásához, de érdemeket szereztek szűkebb hazájuk szellemi értékeinek gyarapításában. A kitüntetettek megosztását az előadó zömében helyénvalónak tartotta, beleírta a balassagyarmatiak, salgótarjániak arányát is. Az emlékmúzeumban lévő állandó kiállításról szólva azt mondta, hogy az 1983-ban felújított tárlat túlélte a rendszerváltozást és ez jelzi a szakmai korrektségét, hitelét. Végezetül Kerényi Ferenc is azt hangsúlyozta, hogy Nógrád megye 1964 óta szavatolja a Madách-kultusz folytonosságát, jó gazdája e nemes ügynek s ez garantálja, hogy Madách Imre „velünk jön a XXI. század Európájába is”. Az előadást követően Madách-díjas személyek, illetve együttesek mutatkoztak be: a Balassagyarmati Kamaregyüttes (Baranyai Klára, Kanyó András, Perneczky Zsolt, Réti Emőke), az Akkord Kohász Fúvós Kisegyüttes (Bartus László, Borbély Balázs, Diósi János, ifj. Patakfalvi Zoltán, Patakfalvi Zoltán) és a Dűvő népzenei együttes (Andrássy Ferenc, Hrúz Dénes, Hrúz Szabolcs, Nagy István, Tóth Gergő) Salgótarjánból. Patakiné Kerner Edit, Csábi István és Tibay

---

András mint a Varietas Színpad Madách-díjas tagjai szerepeltek ezen díjjal elismert alkotók (Baranyi Ferenc, Bódi Tóth Elemér, Csanádi János, Csikász István, Keresztúry Dezső, Szabó Károly) műveiből T. Pataki László, Madách-díjas rendező által összeállított irodalmi műsorral. Az emlékmúzeumban Horváth István ugyancsak Madách-díjas címzetes múzeumigazgató nyitotta meg az e díjjal kitüntetett képzőművészek (Czinke Ferenc, Csohány Kálmán, Erdei Sándor, Farkas András, Feledy Gyula, Földi Péter, Iványi Ödön, Kass János, Lóránt János, Mánczos József, Réti Zoltán, Somogyi József, id. Szabó István) alkotásaiból rendezett kiállítást. „Imponáló a névsor. A látottakon gondolkodva bizonyítékot találhatunk arra, hogy a kortárs alkotók – akik közül többeknek lezárult már az életművük – többnyire Nógrád szülöttei, vagy lakói miként vélekedtek a nagy előd szellemi hagyatékáról... A tárlat egészéről elmondható, hogy a mű születésének pillanatában érvényes szellemiség, egyéni felfogás és filozófia jelenléte teszi hitelessé az alkotókat és műveiket, amelyek éppoly sokszínűek, mint az élő, eleven gondolkodású ember” – mondta Horváth István. A Madáchszobornál Praznovszky Mihály, mint az öt évtizedes múltú *Palócföld* jelenlegi főszerkesztője – aki szintén birtokosa a Madách-díjnak – tartott ünnepi beszédet. A Madách-kultusról szólva kijelentette: „Ha Madáchról beszélek, annyi tesz, a levegőről szólok. Ha elfogy Madách belőlünk és körülöttünk, elfogy a levegő is, azaz megszűnik az élet... Hiszem és vallom, Madách nélkül nem lehet ennek a népnek reményteli jövője... A költészet nemcsak líra, hanem lélek is, tehát a nemzet lelkét fenyegeti az, aki nem így gondolkodik. Hiszem és remélem, hogy Nógrád megye tudja: rajta áll és bukik Madách jövőbeni léte. Még akkor is, ha Madách egyetemes nemzeti örökségünk... Bizakodunk abban, hogy az utókor majd hálás lesz nekünk, mert átmentettük számukra Madáchot. Nem lesz egyszerű feladat, de mi nem ismerünk lehetetlent.” A beszédet követő koszorúzási ünnepségen a Madách Imre Gimnázium tanulói működtek közre.

A megemlékezés-sorozat a szlovákiai Alsósztrégován, Madách szülőhelyén ugyancsak sokrétű, tartalmas programmal – amelyet a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, a Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, a Csemadok Nagykürtösi Területi Választmánya és a Palóc Társaság szervezett – folytatódott. Bemutatták a kastélymúzeumot, Tóth Tibor és a Pátria Művészeti Társulás zenés irodalmi összeállítást produkált Arany János balladáiból és az *Őszikék* lírájából, az irodalmi akadémia keretében Mészáros András *Madách gondolatrendszere és a korabeli magyar filozófia*, Praznovszky Mihály *Arany Sztrégován* címmel tartott előadást. Kass János Madách-díjas grafikusművész *Az ember tragédiáját* feldolgozó képeinek kiállítását Miroslav Cipat nyitotta meg. Az ünnepség csúcspontját Madách Imre Rigele Alajos által

1936-ban készített, ezen alkalomra felújított síremlékének koszorúzása jelentette. Annál is inkább, mert ekkorra, mintegy varázsütésre elállt az eső és szikrázó napfényben kerülhetett sor a kegyeletes aktusra. Csáky Pál, Szlovákia miniszterelnök-helyettese kifejtette: „Madách Imre nem csupán a magyarság, de az egész emberiség lelkiismerete”. Csakúgy, mint a nap folyamán többször elhangzott, Csáky Pál is azt hangsúlyozta, hogy a magyarság Madáchcsal érkezik Európába, az ő művészi értéke is befolyással lesz arra, hogy szlovákiai és az anyaországbeli magyarok milyen arcukat mutatják, hogyan fogadják őket Európában. A miniszterelnök-helyettes reményét fejezte ki, hogy a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma feltérképezi a további magyar vonatkozású emlékhelyeket is és tisztességgel örökíti át a következő generációknak. Szólt az egybegyültekhez Györffy Csaba, Magyarország pozsonyi nagykövete is. Bizakodásának adott hangot, hogy a két nép megtalálja helyét Európában. Az odavezető út kedvező jeleként értékelte a magyar kultúra múzeumának a szlovák kormány általi megalapítását, működtetését. A nagykövet szerint jó kezekben van a szellemi és fizikai hagyaték. Jarábik Gabriella igazgató minden érintettnek – akinek szerepe volt a múzeum és a síremlék felújításában – kifejezte köszönetét. A koszorúzási ünnepségen – amely a *Szózattal* fejeződött be – közreműködött a Kicsi Hang verseneklő együttes.

A 2003-ban megjelent könyvek közül tudomásunk van Éva Gerevich-Kopteff – aki az 1998-as salgótarjáni konferencián is tartott előadást – *Madách Az ember tragédiája és finn fordításai a nemzeti kultúrák, az irodalmi recepció és fordításelemezés tükrében* című, Helsinkiben napvilágot látott monográfiájáról, a *Tragédia* új bolgár kiadásáról – amelyhez Kerényi Ferenc írt előszót – és Kovács Levente *Madách és Harag Marosvásárhelyen* című, erdélyi kiadású kötetéről. A Madách Könyvtár – Új folyam 31. köteteként adta ki a Madách Irodalmi Társaság a *Mózes* angol fordítását. A *Palócföld* 2003-as évfolyamában is több Madáchcsal kapcsolatos publikáció jelent meg. A 2. számban jelen sorok írója recenzálta a *Palócföld könyvek* 2002-ben újraindult sorozatának Madách-köteteit, így *Az ember tragédiája és az európai emberiség-költeményt*, Kozma Dezső *Madáchát* és Praznovszky Mihály *Időről időre* című könyvének írásait. A 3. számban Kerényi Ferenc *A felfokozott létintenzitású ember* címmel írt Németh Antal, egykori színházigazgatóról, rendezőről – aki 1968-ban kapott Madách-díjat a *Tragédia* érdekében végzett tevékenységéért –, születésének 100. évfordulóján. Ugyanebben a számban látott napvilágot Schéda Mária *Madách Imre: Egy menyasszony sírján* című, verselemző írása. Az 5. számban *A Tragédia szolgálatában* címmel Kovalcsik András emlékezett dr. Szabó József (1902–1986), sokáig Balassagyarmaton élt egykori evangélikus

---

püspökre, jeles Madách-kutatóra és gyűjtőre, aki csak megkésve, 1983-ban kapott Madách-díjat.

Az idei, eleddig a legutolsó megyei Madách-napot 2004. január 20-án tartották Balassagyarmaton. A program a Mikszáth Kálmán KÉVIG Középiskola által rendezett Madách és Mikszáth vers- és prózamondóversennyel kezdődött a városi könyvtárban. A Köztársaság téri Madách-szobor koszorúzását – ahol fellépett a január 15-i középiskolás szónokverseny győztese és szerepeltek a vers- és prózamondóverseny helyezettjei – követően újra a könyvtárba vonultak át a rendezvénysorozat résztvevői. A Madách Könyvtár – Új folyam 32. kötetét – Bódi Györgyné *A legújabb Madách-irodalom (1993–2003)* című bibliográfiáját – Andor Csaba mutatta be, beszélgetvén Bódi Györgynével, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár helytörténeti gyűjteményének vezetőjével és Györiné Mojzes Anikó rendszerszervezővel, a kötet technikai szerkesztőjével. A Nemzeti Színház Tragédia-bemutatóinak rekvizítumaiból rendezett kiállítást Praznovszky Mihály nyitotta meg. A tárlat – az 1883-as ősbemutatótól kezdve az ugyancsak emlékezetes 2002-es március 15-i előadásig – enged betekintést díszleteken, jelmezeken, kellékeken, fotókon keresztül a Tragédia színpadi műhelyébe. A néző olyan legendás szereposztásokat kísérhet figyelemmel, mint a Básti Lajos-Lukács Margit-Ungvári László, vagy a Sinkovits Imre-Váradi Hédi-Kálmán György hármasé volt. A megnyitón közreműködött Palánki Éva (fuvola) és V. Sinkovicz Katalin (zongora). Lombos István, balassagyarmati polgármester Lencsés Zsolt festőművésznek, az ArtTéka Határok Nélküli Egyesület alapítójának nyújtott át Horváth Endre-díjat a város elismeréseként a helyi katolikus nagytemplom felújításában végzett munkáért. A Mikszáth Kálmán Művelődési Központ színháztermében tartott díszünnepség műsorvezetője Lengyel Anna újságíró, a Magyar Rádió riportere volt. Ő kérte fel Dóra Ottó megyei közgyűlési elnököt köszöntőjének és Jarábik Gabriellát, a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumának igazgatóját, beszédének elmondására. A Pozsonyból érkezett múzeumigazgató elmondta, hogy a szlovák állam támogatásáról biztosította a magyar szellemi életet. Az általa vezetett intézmény – amely a Szlovák Nemzeti Múzeum önálló egysége – felügyelete alá tartozik a szklabonyai Mikszáth- és az alsósztrégovai Madách-múzeum is. Mindkettőre igyekeznek egyre nagyobb figyelmet fordítani. Erre utal Madách síremlékének 2003 őszi felújítása is. A negyven évvel ezelőtt, 1964 őszén alapított megyei Madách-díjat Dóra Ottó adta át, ezúttal Bódi Györgyné könyvtárosnak, a ötvenéves Palócföld című folyóiratnak és Tibay Andrásnak, a Kiss Árpád Általános Iskola igazgatójának, előadóművésznek. A díjazottak munkásságáról Horváth István, Bódi Tóth Elemér és T. Pataki László korábbi Madách-díjas mondott méltatást. A kitüntettek

---

tiszteletére rendezett műsorban közreműködött Für Éva (ének), Barát Attila együttese (szaxofon), Telek András és Szabó Ágnes a Nógrád táncosa, valamint a Dűvő Népzenei Együttes. Az est immár hagyományos történelmi keretjátékát ezúttal Marschalkó Zsolt írta. Előadta Csábi István, Szél Imre, Tibay András és Varga Zsófia. Rendezte: Oroszlánné Mészáros Ágnes.

Ez évben Salgótarjánban – a Magyar Kultúra Napja és a várossá nyilvánítás évfordulója tiszteletére rendezett ünnepek részeként – január 21-én emlékeztek meg Madách Imréről. A Tragédia-költőről elnevezett gimnáziumban rendezett Madách-emléknapon H. Szilasi Ágota művészettörténész nyitotta meg az intézmény volt rajztanárának, Fayl Frigyesnek a kiállítását, majd a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület összejövételére került sor. Vendégként Andor Csaba beszélt a tízéves Madách Irodalmi Társaságról. Varga Imre Madách-szobránál a koszorúzást megelőzően Kovács Anna, a salgótarjáni székhelyű Nógrádi Történelmi Múzeum igazgatója mondott sajátos hangvételi, Madáchot – akiről, mint mondta könyvtárnyit írtak már – egyéni módon megidéző beszédet. Idén januárban a 45 éves múzeum is külön programmal emlékezett meg Madách Imréről. Bemutatták az 1944-ben készült Németh Antal rendezte *Madách* című filmet. A hónap műtárgyaként állították ki Lóránt János festőművész – aki 1938-ban január 21-én, Madách születésnapján látta meg a napvilágot – ugyancsak *Madách* című olajfestményét. Egyszeri alkalommal volt látható a közönség számára a múzeum irodalomtörténelmi gyűjteményéből néhány értékes dokumentum, többek között néhány Madách-levél.

A 2004-ben a Madách-kultuszt újabb, a Madách Könyvtár – Új folyamában megjelent könyvek is gazdagították. Bódi Györgyné bibliográfiáján és a már ugyancsak említett *XI. Madách Szimpózium* című kiadványon túl napvilágot látott L. Kiss Ibolya *Erzsi tekintetes asszony* című dolgozata (33. kötet), Becker (Bakonyi) Hugó 1899-ben, a Magyar Szemlében folytatásokban publikált Madách-életrajza (34. kötet) és Árpás Károly *Egy Madách-beszéd elemzése – Madách 1861. májusi szűzbeszédének hatásvizsgálata* (36. kötet) is.

A *Palócföld* – mint utaltunk is rá – az elmúlt években is bővítette a Madách-irodalmat s bemutatott jó néhány új Madách-díjast is. A 2004-es ünnepi könyvheti különszám az 50 éves *Palócföld* öt évtizedének írásaiban tallózott. Aligha véletlen, hogy a válogatott, újraközölt huszonkét írásból hat – Hubay Miklós *Madách születésnapjára* (1964), Sötér István *A nógrádi Madách* (1983), Kerényi Ferenc *Sokszemközt Madách szövegével* (1989), Szabó József *Kepler és Madách* (1971), Kovács Anna *Madách és külön barátai* (1992), Nyéki Lajos *Réti Zoltán akvarelljei Madách Mózeséről* (1990) – foglalkozik Madáchcsal.

E sorok megfogalmazása idején formálódik a Madách Irodalmi Társaság XII. szimpóziumának programja, amelyet október 1-jén és 2-án tartanak

---

Csesztve-Balassagyarmat-Alsósztregova színhelyeken. Andor Csaba a társaság tagjainak küldött *Hírlelő* 54. számában egy nemzetközi Madách-rendezvénysorozat körvonalait is felvázolta. E szerint a mű helyszíneit lehetne, kellene végigjárni egy-egy konferenciával és a Tragédia ottani előadásával. A Nógrádi Történeti Múzeum a csesztvei Madách irodalmi napot október 2-ára tervezi. Programjában nyilván tükröződik majd, hogy éppen negyven évvel ezelőtt onnan indult útjára a legújabbkori Nógrád megyei Madách-kultusz, aminek a további sorsa – többek, fentiekben is idézett véleménye szerint – olyan lesz, amilyenné a Tragédia-költő szülőföldje teszi. Mint Praznovszky Mihály írta: „Hiszem és remélem, hogy Nógrád megye tudja: rajta áll és bukik Madách jövőbeni léte.”

A dolgozat első része önálló kötetként 1999-ben jelent meg „*Remény a csillag...*” *Fejezetek a Nógrád megyei Madách-kultusz legújabbkori történetéből (1964–1999)* címmel.

Függelék

Negyven év – százötvenegy kitüntetett Madách-díjasok (1964–2004)

- 1964: Barna Tibor, Czinke Ferenc, Csukly László, Darvas József, Géczi János, Ladislav Hradsky, Heinz Kindermann, Jobbágy Károly, Karel Krejci, Komlós Aladár, Toivo Lyy, Mihályfi Ernő, Pataki László, Rátkai Ferenc, Richard Roger, Jean Rousselot, Sötér István, Ctibor Stitnický, Tamás Lajos, Waldapfel József
- 1965: Feledy Gyula, Miklós Róbert, Paróczai Gergely, id. Szabó István*, Vihar Béla
- 1966: Keresztury Dezső, Lakos György, Leonyid Nikolajevics Martinov, Polgár István
- 1967: Kass János, Mánczos József, Molnár Pál, Radó György
- 1968: Kojnok Nándor, Németh Antal, Sinkovits Imre, Szabó Károly
- 1969: Kerényi Ferenc, Nádházi Lajos, Szabó Béla, Varga Imre, Vámos László
- 1970: Kmetty Kálmán, Kozocsa Sándor, Lóránt János, Szinetár Miklós
- 1971: Farkas András, Ormos Tibor, Paku Imre, Pétervári István
- 1972: Nem adták ki a díjat a díjátadás októberrel januárra való áttérése miatt
- 1973: Balogh Sándor, Gálfi Árpád, Gyárfás Miklós, Kiss Imre, Madách Imre Gimnázium és Szakközépiskola (Salgótarján)*
- 1974: Csongrády Béla, Marton Endre, Réti Zoltán
- 1975: Csohány Kálmán, Csongrádi Mária, Madách Imre Irodalmi Színpad (Balassagyarmat)
- 1976: Boros Sándor, Mendele Ferenc, Román András, Vonsik Gyula
- 1977: Schneider Miklós, Szigligeti Színház (Szolnok), Végh Miklós
- 1978: Bányász Férfikar (Salgótarján), Gúthy Éva, Somogyi József
- 1979: Bandur Károly, Fábián Zoltán, Iványi Ödön
- 1980: Csanády János, Horváth István, Horváth Sándor, Szimfonikus Zenekar (Salgótarján)
- 1981: Csokonai Színház operatársulata (Debrecen), Gordos János, Feuer András
- 1982: Gotyár Gyula, M. Szabó Gyula, Rozgonyi István
- 1983: Belitzky János, Hubay Miklós, Ránki György, id. Szabó István*, Szabó József
- 1984: Ernest Caban, Lengyel György, Nógrádi Sándor Múzeum alkotó kollektívája (Salgótarján), Anton Podolec
- 1985: özv. Balogh Károlyné, Hütter Csaba, Rajeczky Benjámín
- 1986: Baranyi Ferenc, Földi Péter, Jaan Kross
- 1987: Bódi Tóth Elemér, Kecskeméthy Gyuláné, Valter Ilona
- 1988: Erdős István, Juscsák György, Leblancné Kelemen Mária
- 1989: Berek Katalin, Ember Csaba, Pál József
- 1990: Kovalcsik András, Schmidt István, Veres János
- 1991: Á. Varga László, M. Nagy Pál, Nagy Zoltán
- 1992: Dűvő Népzenei Együttes (Salgótarján), Nyéki Lajos, Oroszlánné Mészáros Ágnes
- 1993: Máté Lajos, Patkós István, Szvircsek Ferenc
- 1994: Csáky Károly, Hugyecz Andrásné, Praznovszky Mihály
- 1995: Homoga József, Kántor Lajos, Nagy Ervinné
- 1996: Fogarasi Béla, Kovács Anna, Ricard Salvat

-
- 1997: Kamaraegyüttes (Balassagyarmat), T. Pataki László, Várkonyi Ágnes
1998: Andor Csaba, Erdei Sándor, Rézfúvós Kvintett (Balassagyarmat)
1999: Madách Imre Gimnázium nevelőtestülete és diákközössége (Salgótarján)*, Urbán Aladár, Zólyomi József
2000: Becze Lajos, Csikász István, Kozma Dezső
2001: Óze János, Supka Magdolna, Tempfli József
2002: Akkord Kohász Fúvós Kisegyüttes (Salgótarján), Csábi István, Patakiné Kerner Edit
2003: Korill Ferenc, Madách Imre Városi Könyvtár (Balassagyarmat), Pál István
2004: Bódi Györgyné, *Palócföld Szerkesztősége*, Tibay András

---

*Egy művész – id. Szabó István – és egy intézmény – a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium – két alkalommal is megkapta e díjat

Bojtor Károly: Madách (1966)
Fotó: Szörényi Károly